

**Nazwy
własne**
w kon/tekstach
kultury

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3764

Artur Rejter

**Nazwy
własne
w kon/tekstach
kultury**

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2019

Redaktorki serii: Językoznawstwo Polonistyczne
Bożena Witosz, Mirosława Siuciak

Recenzentka
Katarzyna Skowronek

Spis treści

Wprowadzenie / 7

I. Konteksty ogólne – teoria, metoda, synteza

Onomastyczne konteksty historii języka / 11

Nazwy własne w literaturze a pamięć kulturowa / 21

Onomastyka literacka wobec tekstologii i teorii dyskursu – perspektywa historyczna / 29

Nazwa własna – gatunek – idiolekt / 41

Ekspresywny wymiar apelatywnych i proprialnych compositów nazywających osoby w historii polszczyzny / 55

II. Konteksty re/interpretacyjne – epoki minione

Onomastykon poezji polskiego Baroku wobec kontekstów kulturowych epoki. Wybrane problemy badawcze / 71

Wymiar „meta-” nazw własnych w tekście literackim. Na materiale poezji Jana Andrzeja Morsztyna / 81

Nazwy własne w barokowym romansie wierszowanym – w stronę analizy genologicznej. Na przykładzie twórczości Hieronima Morsztyna / 95

„Płaczcie – umarł Pan...”. Nazwy własne we wczesnobarokowym poemacie pasyjnym. Na przykładzie *Pamiętki krwawej ofiary Pana Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa* Abrahama Roźniatowskiego / 107

Onomastyczne tropy dekadentyzmu. Nazwy własne w *Bez dogmatu* Henryka Sienkiewicza / 119

- 6 Wobec rzeczywistości. Nazwy własne w polskim reportażu dwudziestowiecznym – próba analizy diachronicznej / 131

III. Konteksty genderowe

- Problematyka płci a nazwy własne. W stronę onomastyki dyskursu / 149
Nieheteronormatywne oblicza płci. Nazwy własne w prozie Michała Witkowskiego / 159
Onimia w służbie płci. Tytuły dzieł sztuki kobiecej / 169
Mężczyzna obnażony? Tytuły aktów męskich w polskiej sztuce współczesnej / 183

IV. Konteksty popkulturowe

- Kreatywne topografie. Nazwy własne a wizerunek miasta w najnowszej polskiej literaturze popularnej / 199
Peerelowski wampir Marek z warszawskiej Pragi pod rękę z egipską boginią Bastet. Nazwy własne w prozie Andrzeja Pilipiuka / 209
„Byłaś już w Paryżach stu...!“. Aksjologiczny aspekt nazw własnych w twórczości poetyckiej Agnieszki Osieckiej / 223
Kupidyn w Szczecinie, Milena w szmince od Diora. Nazwy własne w twórczości Katarzyny Nosowskiej / 243

V. Konteksty inne – roz/poznanie

- Nie tylko *Portret chłopca*. Tytuły obrazów z motywem dziecka w sztuce polskiej / 265
Od *Aluzji* do *Zwalca*. O imionach koni / 279
Bibliografia / 289
Wykaz skrótów / 303
Nota bibliograficzna / 307
Summary / 311
Résumé / 313

Wprowadzenie

Nikogo dziś nie trzeba przekonywać, że nazwy własne są specyficznymi znakami kultury, zarówno w rozumieniu jej historycznie zmiennej dynamiki oraz specyfiki, jak i różnorodności kontekstów występowania propriów na danym etapie rozwoju kulturowo-społecznego. Takie podejście do materii badawczej skutkuje pewnymi przewartościowaniami w zakresie stosowanych metod analiz i – szerzej – do samej istoty nazw własnych. Współczesna onomastyka zdaje się coraz bardziej i częściej odchodzić od tradycyjnych, nierzadko ortodoksyjnych, ujęć, nie tylko w obszarze metodologii, ale też stawianych przez badaczy celów.

W niniejszej monografii pragnę zaproponować różne spojrzenia na możliwości, jakie daje obecnie onomastyka wraz z jej różnorodnym instrumentarium. Warto jednak podkreślić, że rozumiem onomastykę jako dziedzinę językoznawstwa o ugruntowanej od dawna pozycji, niemniej podlegającą nieustannym przewartościowaniom metodologicznym. Sądzę, że otwarcie dociekań onomastycznych na inne metody, jak również wskazanie ich inter- oraz transdyscyplinarnych uwikłań, może dać interesujące efekty i stanowić inspirację do dalszych badań.

Pomieszczone w książce rozważania podporządkowałem różnym zagadnieniom, które stanowią pięć ogniw tematycznych odzwierciedlających moje zainteresowania problematyką nazw własnych.

W grupie pierwszej znalazły się teksty dotyczące problematyki ogólnej, teoretycznej, syntetyzującej, a ściślej: moich propozycji ujęć problematyki onomastycznej z uwzględnieniem zdobyczy współczesnej lingwistyki. Przemyslenia te stanowią propozycje ścieżek badawczych o szerszych perspektywach. Kolejna część zbiera teksty będące onomastycznymi re/interpretacjami dzieł literatury epok minionych (głównie Baroku, ale też Pozytywizmu i piśmiennictwa XX wieku). W ogniwie trzecim proponuję opracowania sytuujące

8 onomastykę w kontekście *gender studies*, co stanowi rzadkość w polskim językoznawstwie. Podobnie – nieczęsto – podejmuje się problematykę analiz onomastycznych tekstów popkulturowych. Temu zagadnieniu poświęcona jest część czwarta. Monografię zamykają dwa teksty o charakterze rekonesansu, dotyczące ideonimii oraz zoonimii (ogniwo piąte). Należy je traktować jako swiste poszerzenie zasadniczych kwestii podjętych w niniejszym opracowaniu.

Zawsze staram się umieszczać obserwowane onimy na szerszym tle, poddaję je społeczno-kulturowemu ukontekstowaniu, niezależnie czy obserwacją obejmuję zagadnienia teoretyczne, czy też skupiam się na wymiarze empirycznym analiz onomastycznych w konkretnych tekstach czy przestrzeniach komunikacji. Przedstawione propozycje badawcze koncentrują się przede wszystkim na możliwościach badań onomastycznych jako komplementarnych wobec innych domen współczesnego językoznawstwa. Głównie waloryzuję różne przestrzenie tekstologii, takie jak: stylistyka, genologia lingwistyczna czy teoria dyskursu, ale sięgam też do bardzo bliskiej mi skądinąd historii języka. Nazwa własna jest dla mnie zawsze znakiem, który skupia jak w soczewce tendencje i tropy obszarów szerszych – przestrzeni kulturowo-społecznych.

Zdecydowałem się zebrać w jednym miejscu moje prace poświęcone problematyce onomastycznej z kilku przyczyn. Sądzę, że stanowią one spójną całość i odzwierciedlają postawę wobec badań nad nazewnictwem, wyrażoną również w monografii *Nazwa własna wobec gatunku i dyskursu* (Katowice 2016). Ponadto były publikowane w różnych miejscach: czasopismach i – częściej – monografiach wieloautorskich, często o dość szerokiej tematyce i niepoświęconych w swych założeniach jedynie refleksji onomastycznej, co może utrudniać dostęp do nich osobom zainteresowanym zagadnieniami funkcjonowania nazw własnych w różnych obszarach komunikacji oraz z uwzględnieniem różnych aspektów i kontekstów. I wreszcie, przedstawiona praca stanowi pewne podsumowanie badań nad tematyką onimów w różnych kon/tekstach kultury.

Ze względu na specyficzny charakter opracowania poszczególne rozdziały można czytać osobno, nie zachowując kolejności zaproponowanej w *Spisie treści*, stanowią one bowiem odrębne całości. Wszystkie teksty jednak, co już zaznaczyłem, przedstawiają pewną – jak się wydaje: spójną – koncepcję opisu i interpretacji sfery onimicznej języka, dlatego też niektóre myśli mogą się powtórzyć w różnych miejscach książki.

I choć wyrazem braku skromności może być przekonanie, że moje przemyślenia staną się inspirujące dla innych autorów zainteresowanych funkcjonowaniem nazw własnych w szeroko pojętej komunikacji i kulturze, mam nadzieję, że tak się stanie.

Artur Rejter

Proper Names in Con/texts of Culture

Summary

In this work, the author presents a firm conviction that proper names are specific cultural signs in terms of both understanding the culture's historically varying dynamics and character, as well as diverse contexts in which proper names occur at a given stage of sociocultural development. Such an approach gives rise to certain revaluations in the analytic methods employed and – in a broader sense – the very essence of proper names. More frequently and definitely, contemporary onomastics seems to depart from traditional – and often orthodox – approaches, not only in terms of methodology but also objectives that the researchers set.

The monograph provides various takes on the opportunities that onomastics along with its diverse instruments gives us. It is, however, worth highlighting that onomastics is understood as a field of linguistics that has a long established position and yet is subject to ceaseless methodological revaluations. We ought to expect that opening the onomastic reflections to other methods and pointing to their inter- and transdisciplinary implications may provide us with interesting effects and become an inspiration for further research.

The reflections gathered in this book have been assigned to issues that constitute five themes; these themes reflect the author's interests concerning the proper names related issues.

The first group encompasses the texts touching upon the general, theoretical, and synthesising issues; to specify, it encompasses the author's proposals of approaching onomastic issues with regard to the achievements of contemporary linguistics. These approaches attempt to propose research paths widening the scope of current perspectives. The next part gathers the onomastic re-interpretations of literary works from previous epochs (mainly baroque, but also positivism and the 20th century). The third part is comprised of the texts that place onomastics in the context of gender studies, which seems to be a rare in Polish linguistics. The question of onomastic analyses of pop-cultural texts is yet another rarity. The fourth part is therefore devoted to this issue. The monograph ends with two texts functioning as a reconnaissance, concerned with chosen thematic problems in ideonymy and zonymy (part five). They should be treated as *sui generis* elaboration of the main issues tackled in the book.

The author has always endeavoured to put the observed onyms in a greater perspective; they are thus socioculturally contextualised, regardless of whether the observation includes theoretical issues or the empirical dimension of the onomastic analyses in specific texts and communicational spaces. The presented research proposals mainly concentrate upon possibilities of onomastic research as complementary to other domains of contemporary linguistics. What is valorised here are mainly various spaces of text linguistics, such as stylistics, linguistic genology, or discourse theory, but the author also turns to a field dear to him – historical linguistics. Therefore, a proper name here is always a sign that focuses – like a lens – tendencies and tropes of wider fields, that is, sociocultural spaces.

Artur Rejter

Les noms propres dans les con/textes culturels

Résumé

L'auteur présente dans son travail une nette conviction que les noms propres sont des signes particuliers de la culture aussi bien dans la compréhension de sa dynamique et de sa spécificité historiquement changeantes, que dans la diversité de contextes de l'apparition des noms propres à une étape donnée du développement socioculturel. Une telle approche de la matière de recherches apporte certaines réévaluations dans le cadre des méthodes d'analyses appliquées et – plus largement – de l'essence même des noms propres. L'onomastique contemporaine semble s'écarter de plus en plus intensément et de plus en plus souvent des conceptions traditionnelles, fréquemment orthodoxes, non seulement dans le domaine de la méthodologie, mais aussi dans celui des objectifs fixés par les chercheurs.

Dans la monographie on a présenté différents regards sur les possibilités que donne aujourd'hui l'onomastique avec ses instruments variés. Il vaut cependant souligner que l'onomastique est comprise comme une branche de la linguistique dont la position est consolidée depuis longtemps, mais qui est quand même soumise à des réévaluations méthodologiques constantes. Il faut croire que l'ouverture des études onomastiques sur d'autres méthodes, ainsi que l'indication de leurs implications inter- et transdisciplinaires peut donner des effets intéressants et inciter à des recherches ultérieures.

Les réflexions incluses dans le livre ont été subordonnées à différentes questions qui constituent cinq chaînons thématiques reflétant les intérêts de l'auteur pour la problématique liée aux noms propres.

Dans le premier groupe se sont trouvés les textes touchant à la problématique générale, théorique, synthétisante, et plus précisément à mes propositions de concevoir la problématique onomastique, compte tenu des réalisations de la linguistique contemporaine. Ces conceptions constituent des tentatives de proposer des voies de recherches ayant des perspectives plus larges quant à l'étendue. La partie suivante ramasse des textes qui sont des ré/interprétations onomastiques des ouvrages littéraires des époques passées (en particulier du baroque, mais aussi du positivisme et du XXe siècle). Dans la troisième partie, on a proposé les études situant l'onomastique dans le contexte de *gender studies*, ce qui constitue une rareté dans la linguistique polonaise. Pareillement – pas assez souvent – on aborde la problématique des analyses onomastiques des textes relevant de la culture populaire. C'est la quatrième partie qui est consacrée à cette question.

Deux textes à caractère de reconnaissance clôturent la monographie : ils concernent des problèmes thématiques choisis relevant de l'idéonymie et de la zoonymie (cinquième partie). Il faut les traiter comme un élargissement particulier des questions essentielles abordées dans le présent travail.

Étant donné que l'on a toujours essayé de placer les onymes observés sur un fond plus vaste, on les a soumis à une contextualisation socioculturelle, indépendamment du fait si l'observation portait sur les questions théoriques ou si l'on se concentrait sur la dimension empirique des analyses onomastiques dans des textes concrets ou espaces de communication. Les propositions d'études que l'on a présentées se focalisent avant tout sur les possibilités des recherches onomastiques perçues comme complémentaires par rapport à d'autres domaines de la linguistique contemporaine. On valorise principalement différents espaces de la textologie, tels que : la stylistique, la génologie linguistique ou la théorie du discours, mais on a pris aussi en considération l'histoire de la langue, tellement proche à l'auteur. Le nom propre y est donc toujours un signe qui focalise comme dans une lentille les tendances et les tropes des étendues plus vastes – des espaces socioculturels.

Redakcja
Katarzyna Więckowska

Projekt okładki, stron: przedtytułowej, tytułowej oraz działowych
Anna Krasnodębska-Okręglicka

Redakcja techniczna
Małgorzata Pleśniar

Korekta
Marzena Marczyk

Łamanie
Barbara Wilk

Copyright © 2019 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-226-3445-5
(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-3446-2
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 19,75. Ark. wyd. 20,5.
Papier offset. kl. III, 100 g Cena 30 zł (+ VAT)

Druk i oprawa
Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin